

Na Wai ka Ho'oka'ina?

na Kaleonahenabe Nacapoy

'Auhea 'oukou e nā hoa makamaka o
Ka Ulu Hoi,

"Mai komo o hūpō paha ka hopena." Lohe paha kekahi i kēia 'ano 'ōlelo wahāwahā? He 'ōlelo maoli ia a ma ke kula nui nei au i lohe ai i ia 'ōlelo. E kūkākūkā ana mākou 'o nā hoa 'ōlelo Hawai'i e pili ana i nā kumu 'ōlelo Hawai'i a mākou e koho ai no ke kau kula e hiki mai ana. Aia nō mākou e 'imi aku ana i loko o ka puke i hō'ike mai i nā papa 'ōlelo Hawai'i like 'ole e hiki ai ke komo a nīnau akula kekahi o ka hui, "O wai ke kumu maika'i?" I kāna nīnau nō a pau, 'o kā kekahi kanaka pane maila nō ia i ka 'ī 'ana mai, "Tsā! He mau punahele kāna a pa'akikī loa ua papa lā... 'a'ohē mea waiwai e 'apo 'ia, mai komo o hūpō paha ka hopena." No laila, koho ihola kēia haumāna o ka nīnau 'ana mai i kekahi papa 'ē a'e ma muli wale nō o kā ia nei 'ōlelo a hahai like nā haumāna 'ē a'e iā ia i kā lākou koho 'ana. A hala he mau makahiki, lohe hou akula wau i ia 'ano pane like mai kekahi haumāna 'ē a'e a ho'omana'o ihola wau i ko'u hoa papa o ke kau ma mua. 'Upu a'ela kēia mau nīnau i loko o'u: "Pehea lā nā 'ōlelo a ia mau haumāna? He 'ano kīko'olā paha ia? He aha ka waiwai o ia mau 'ōlelo?"

He mau mana'o ko kākou a pau, piha paha 'o loko i nā mana'o akā na'e, 'o ka pō'aiapili ka mea a kākou e nānā pono ai. I ka mana'o o kekahi kumu 'ōlelo Hawai'i ma Mānoa, "Maika'i nō nā kumu a pau, 'oko'a wale ke a'o 'ana." He 'ōlelo na'auao ia a aia nō kā kākou holomua i ka lohe pono aku i ia 'ōlelo na'auao. 'A'ole hiki iā ha'i ke ho'onohono aku i kēlā me kēia kumu ma ke 'ano he papa inoa ho'i, me nā kumu maika'i ma kahi 'ao'ao a me nā kumu maika'i 'ole ma kekahi 'ao'ao 'ē a'e. 'A'ohē mea waiwai o laila. Pono nō kākou e hō'ihī aku ma o ka 'ōlelo a ma o ka hana i mea e loa'a ai ka hō'ihī iā kākou kekahi.

He haumāna nō au a he mau mana'o ko'u akā, 'a'ohē o'u 'i'ini e ha'i wale aku i ko'u mana'o i ka

pō'aiapili i ma'a 'ole ia'u. Inā he mau hoa ko ia pō'ai a maika'i ka pilina o loko, inā kūkākūkā wale aku i ko'u makemake. Nui nā manawa i hui ai au me ko'u mau hoa no ke kama'ilio 'ana i ka no'ono'o. 'O ka mea waiwai, 'ano like ko mākou mana'o a like pū ho'i nā mea i ulu ai ka hoi i loko o mākou. 'O kekahi manawa kūpono 'ē a'e, 'o ia paha ka manawa ou e

"E ia nei, 'o wai kahi kumu maika'i??"

paha ke po'o i ke a'o 'ana i nā mea hou he nui. 'O ke kanaka paha e koho 'ia, 'o ia nō kāu kumu a lilo ihola ia kumu i hoa nou. He pilina maika'i ko'u i ka'u mau kumu a nui nā manawa o'u i hele ai iō kēia mau kumu no ke kama'ilio wale 'ana. Ho'oheno mau 'ia kā lākou 'ōlelo i ku'u poli. Ua komo wau i nā papa 'ōlelo Hawai'i like 'ole mai kinohi mai o ke a'o 'ana o'u a he mau kumu ka'u. 'Ehiku a 'oi kumu i kahiau i ko lākou akamai ma luna o'u. Ho'omaika'i aku wau i kā lākou hana a me ka na'auao o ia mau kumu. Nani ke a'o o nā kumu i ka 'ike palena 'ole. 'O ke akamai wale nō ka i waiho 'ia i ku'u na'au e lākou.

E ka mea heluhelu, e no'ono'o i loko ou i kēia mau kumu i kou ola a ma laila ana paha 'oe i ka manawa kūpono āu e 'imi ai i ke kōkua. Inā loa'a kēia mau kumu iā 'oe, e 'ike 'ia ka maika'i 'ole o ka ho'onohono wale 'ana i hui pū 'ia me ka namunamu wale aku. Ua lilo paha kekahi kumu i mea e pilikia ai 'oe akā, 'o kēia paha ka hoa pili o kekahi haumāna 'ē a'e, 'eā? Noi pinepine 'ia ke kōkua 'ana o kēia kumu e kēlā haumāna. Pehea lā inā lohe paha kēia haumāna i ka namunamu a i

(ho'omau 'ia i ka 'ao'ao 2)

Na wai ka ho'oka'ina?
(ho'omau 'ia mai ka 'ao'ao 1)

'ole ka huhū o kekahi mea 'ē a'e? E hele nō a kaumaha ka na'au o ia haumāna a e loli ana paha kona mau mana'o maika'i e pili ana i ia kumu ma muli wale nō o kēia mau 'ōlelo i ho'opā iā ia iho. 'A'ole kākou makemake i nā 'ōlelo 'ino. Eia ho'i kekahi kumu no ka pono o ka hō'ihi a kākou.

No laila, eia he 'ōlelo no'eau e waiho 'ia nei no ka ho'ohihi 'ana aku i ko kākou mana'o. "I mōhala nō ka lehua i ke ke'eke'ehi 'ia e ka ua." Ulu maika'i anei ka lehua i ka ua loku? 'A'ole paha, akā ulu wale nō ka lehua i ka ua kilihune a he nani 'i'o nō ia.

'Enemi o ka 'Āina

na Kekoa Haleamau-Martin

E ka nalu nui o ka 'ino, ka mea nāna e po'i ma luna o ka po'e he'e nalu; a me ka makani pāhili e pāhola mai nei ma luna o kēia 'āina ho'opulapula o kākou, e maliu mai.

Ma hope mākou o Lili'ulani.

I ka lā 'umikūmālima o Ianuali nei, ua pa'i 'ia kekahi leka ma ka nūpepa Honolulu Advertiser na Kenneth Conklin i kākau me ke po'omana'o 'o "Queen can't be linked with King, Ghandi." He leka kēia e ho'ohālikelike ana i ka noho pa'ahao 'ana o

Lili'uokalani me Martin Luther King. Akā, ma kēia leka nei, 'ahi'ahi 'ia ke kūlana ki'eki'e o ko kākou (ke kupa 'āina) Mō'i Wahine. Wahi a Conklin i kākau ai, 'oi aku ka 'olu'olu o ko ka Mō'i Wahine noho pa'ahao 'ana ma mua o ko King lāua 'o Ghandi.

Wahi a Conklin "He lumi nui ko ka Mō'i Wahine ma ka hale ali'i 'o 'Iolani me nā kuene like 'ole a me nā mea pono no ka humuhumu a me ka

haku mele 'ana." 'O kēia kekahi mau hana a ka Mō'i Wahine iā ia i noho pio ai. 'O ko King hale pa'ahao, "He lua pa'ahao li'ili'i a lepo maoli nō, me ka loa'a pū o kekahi mau 'ilio kia'i e kū kia'i ana iā ia." No laila, 'oi aku ka 'olu'olu o ko Lili'uokalani noho pa'ahao 'ana ma mua o ko King.

Me he mea lā i ka mana'o o Conklin, he hana lokomaika'i ka ho'opa'ahao 'ia 'ana o ka Mō'i Wahine. 'A'ole nō 'o ia i hō'ike iki no ka hewa o ia hana he ho'opa'ahao i ke po'o o ka 'āina. Na

wai ka ho'opa'ahao 'ana? Na wai ka 'a'e 'ana i ke kuleana nohona la'ela'e o ke ali'i a me kona lāhui? Na kēia po'e ho'i a Conklin e ho'omaika'i nei he po'e hana pono. Ma ka ho'ohālike 'ana i ka mea i hana 'ia iā King lāua 'o Lili'u, ua 'a'e pū 'ia ko King kuleana nohona kanaka la'ela'e e like me ko Lili'u. A no Lili'u, ua 'oi aku ka pō'ino ma mua o King ma kekahi 'ano, no ka mea, ua ili ko Lili'u pō'ino ma ka ho'opa'ahao 'ia 'ana ma luna o ka lāhui holo'oko'a o ke Aupuni Mō'i o Hawai'i. 'A'ole 'o ko Lili'u mau kuleana wale nō ka mea i pō'ino. Ua 'a'e pū 'ia nā kuleana o nā kupa o ua 'āina nei i 'āina kū'oko'a.

'O kekahi 'ōlelo hō'āhewa a Conklin i ka Mō'i Wahine, 'ōlelo 'o ia he aloha ke ali'i i ka lāhui Hawai'i 'ōiwi wale nō a 'a'ole pēlā i nā kupa o ka 'āina 'a'ole he lāhui Hawai'i. E nānā kākou, e ka 'Ī, ka Mahi, a me ka Palena, i ke kumu kānāwai o ke Aupuni Mō'i o Hawai'i. Ua ho'oka'awale 'ia anei kēlā lāhui kanaka kēia lāhui kanaka ma lalo o ke kānāwai? 'A'ole kā. He uku kekahi lāhui i ka 'auhau a 'a'ole uku kekahi lāhui? 'A'ole ho'i. He uku ka po'e kupa a pau loa o ka 'āina ho'okahi nō 'ano 'auhau. Aloha like ka mō'i o ka 'āina i ka po'e kupa a pau loa ho'okahi nō 'ano aloha ma muli o ko lākou kōkua a aloha like 'ana i ka 'āina. Ma laila i hūhewa ai 'o Conklin.

Ua moakāka ka pahuhopu a Conklin e kāmoe ai ma kona mau kākau 'ana. Ke le'ale'a nei 'o ia i ka hahi i luna o ka noho pio 'ana o ko kākou Mō'i i aloha loa 'ia e kākou, nā kupa o ke Aupuni Mō'i o Hawai'i. He 'enemi 'o Conklin no Lili'u e like me nā 'enemi o King i hau'oli nui ai i ka ho'opio 'ana iā ia a hiki i kona pani hope 'ana i kona mau maka puni i ka pono o ka nohona kanaka.

(ho'omau 'ia i ka 'ao'ao 3)

`Enemi
(ho'omau 'ia mai ka `ao'ao 2)

Na kākou nō kākou e māwehe a'e mai ka hale pa'ahao aku a hele la'ela'e hou i luna o ko kākou 'āina i aloha loa ai mai kikilo mai. E nānā kākou i ke kumu kānāwai o ke Aupuni a ho'opa'a pono. E nānā kākou i nā kānāwai o nā 'āina like 'ole i hui 'ia e 'ike a ho'omaopopo ai i ka ho'omau 'ia o ke kū'oko'a o ke Aupuni Mō'ī o Hawai'i a hiki i kēia lā. Ua ao Hawai'i ke 'ōlino nei, mālamalama!

E Kau ke Ka'a i ka Lewa?

na Kaua Carvalho

Hūi! E ka po'e 'ōiwi o ka 'āina hānau o Hawai'i, e kū'ē! Ma ka mokupuni 'o O'ahu e kolo ai nā 'aihue. Ma'alea a akamai nō lākou. Pe'e lākou a 'aihue aku i ke kālā, ka lōina 'ōiwi, a me ka 'āina o kākou. E ala ē, e kū'ē no ka pono o ko kākou mau kūpuna, e kū'ē no ko kākou pono! E ala ē! Eia ka pilikia:

Nui nā ka'a ma ke alanui i kēia lā. Ua ho'olale ka mea 'o Mufi Hanneman i ka lehulehu no

ke kūkulu 'ana i kekahi ka'a kau lewa. Wahi a ka mea, he mana'o kona e kūkulu 'ia kekahi ka'a kau lewa. Ua hele māka'ika'i 'o

ia ma ke kapakai Pākīpika o 'Amelika e nānā i ko lākou mau ka'a kau lewa. I kona kuhi 'ana, 'o ia paha kahi mea kūpono no Hawai'i. Tsā! 'A'ole paha!

No ke kūkulu 'ana i kēia ka'a kau lewa mai Kapolei a hiki i Mānoa, e pau ana 'eono a me ka hapalua biliona kālā a kākou. Auē, nui ke kālā. Ua like anei ia huina me ka uku o ke kūkulu 'ana ma ke kapakai Pākīpika o 'Amelika? Ke hana nei nā luna o Hawai'i me he mea la he hana mana kēia maiā Iesū mai. Inā lākou e kūkulu i kēia ka'a kau wale, hiki iā lākou ke ho'ālo i ka uku 'ana i kālā keu, ma luna a'e o ka mea i mahu'i 'ia? 'O wai ke kūkulu i kēia ka'a kau lewa? He hui haole paha. No laila e lilo ana kā kākou

kālā iā 'Amelika. Inā 'a'ole uku 'ia a paipai 'ia nā 'oihana like 'ole i 'ane'i, inā nō e pilikia ana ko kākou no'eau ho'okele waiwai. Makemake au e 'ike i ka hua o ka uku 'ana o kākou. Uku au i ka 'auhau, aia hea ka hua o ka'u kālā? 'O wai ke hele a waiwai?

Aia i hea e kūkulu 'ia ai ke ka'a kau lewa? Ma ka 'āina o ko kākou mau kūpuna? Inā 'eli lākou i ka lepo, a loa'a nā iwi, e aha 'ia ana ia mau iwi? E kanu 'ia ana paha ma kahi palekana? Ho'omana'o anei 'oukou i ke kūkulu 'ana i ka H3? Nui nā iwi i loa'a ma kēia wahi. Pono nō lākou e 'imi i kekahi Hawai'i nāna e kuhikuhi aku i ka mea pono e hana ai.

'A'ole au e holo ana ma kēia ka'a kau lewa. No ka po'e o 'Ewa wale nō ia ala. 'Ae, nui nā ka'a ma ke alanui, no ka mea makemake nui ka po'e i ke kalaiwa 'ana. E no'ono'o paha nā luna aupuni i ke kūkulu 'ana i ke alaloa pālua, ka mea a lākou e 'ōlelo kūkā nei i kēia mau lā. Hiki ke kūkulu 'ia ma luna o ke alaloa e kū nei. Na ka po'e e kau ana ma ke alaloa pālua, na lākou e uku. Na ka po'e o 'Ewa paha. Inā noho au ma Ko'olau, no ke aha au e uku ai? 'A'ole. Inā 'o Kapolei ana ke kaona nui 'alua o O'ahu nei, e māhele 'ia paha kēia mokupuni i nā moku 'elua. No laila, hiki i ka po'e o 'Ewa ke uku no ko lākou mau pono, a hiki i ka po'e Ko'olau ke uku no ko mākou mau pono.

He pilikia nui ke kūkulu 'ana i ke ala kau lewa, no laila, 'a'ole e kūkulu. E no'ono'o pono 'ia na'e nā mea 'ē a'e e ho'ēmi iho ai i nā ka'a o ke alanui a me ke alaloa. Akā, no kēia ka'a kau lewa, 'oi aku ka nui o nā pilikia ma mua o nā ha'ina. E kākau paha kākou i ko kākou mea e hō'ike aku i ko kākou mana'o.

Aia i ka Makani

na Lillie Makaila

Aloha mai e ku'u wahi hoa 'ōhumuhumu. Pehea ke kaupoku o kou hale? Ua pa'a a i 'ole ua huki 'ia a'ela i ka lani ma ke 'ano he papa 'auwai o Kawaikini? Ua pākele au i nā makani pāhili i pepehi i nā mokupuni o Hawai'i i kēia mau pule aku nei. Mahalo e ke Akua no ko kākou ola mau 'ana!

Ua hina ihola nā kumu lā'au he nui me he lau 'u'uku lā e hoene i ka Moa'e. Ua nahā nā ka'a like 'ole a me kekahi mau hale i ia kumu lā'au nui. A pau pū ka uila i nei makani nui. 'A'ole loa'a iki kekahi lama ia'u no ka pau 'ana o kekahi pou uila kokoke loa i ka hale o'u i ke ahi. Ua nui ke kani, 'o ka hekili kona hoa like.

(ho'omau 'ia i ka 'ao'ao 4)

Aia i ka Makani (ho`omau `ia mai ka `ao`ao 3)

Ua kuehu `ia a`e ka lepo, a kau `ia iho i kahi mamao loa. Aia kekahi mau lālā a puni ka mokupuni. Mōkākī loa ka `āina a pau. Auē ka neoneo ē! No ke aha mai? He hō`ailona paha nēia? `A`ole paha pono ka mole o kēia honua nei, `ano `eha paha. `O ia paha ke kumu o ia mau mea `ino.

He pilikia nui ko ka ho`omaka `ana o ka huaka`i o ka Hōkūle`a a me Maisu i Satawal. He mau pule ke kali `ana o ia mau hui kanaka a mālie ka lani. Ua pilikia ka hele `ana aku i ka pā `ana mai o nā makani ikaika a me ke po`i `ana o nā nalu nui a māmala ka hoe uli o kekahi wa`a. He hō`ailona paha ia? `Ae, he mau hō`ailona nō kēia e hō`ike ana i nā pō`ino like `ole e ili mai nei. E hui pū kākou a e ho`oponopono kākou i kēia mau pilikia. Mai ho`oha`aha`a kekahi i kekahi, me he `alamihī lā o ka pākeke! Eia ka wā e hui like ai a ho`opa`a i nā mea Hawai`i a pau i malu ai ko kākou `āina kulāiwi.

Mau nō ka `eha o nā pu`uwai Hawai`i i ka hihia o ke kula ki`eki`e `o Kamehameha ma Kapalakiko. Molo ihola ka `eha i ku`u na`au. `Ō`ili maila kekahi pilikia hou no ka hana kākou `ili maoli. He pila hou ia e kāohi ai i ka hana kākou maoli. Eia ho`i he mo`olelo i kākou `ia e ko`u hoa nūpepa e pili ana i nā mea `ino o nā `oihana ho`okipa malihini. Mana`o `o ia nei he make ko laila, a `o ia paha kekahi kumu no ka loa`a `ole o ke kālā iā kākou, ka po`e Hawai`i. `Akahi a ho`omaka kēia makahiki hou, `akahi ho`i ka pō`ino.

He mea pono kā kākou ho`oponopono `ana i nā pilikia a pau. E nānā kākou i mua, i ke au kahiko. E `imi kākou i ka hana a ko kākou mau kūpuna. E mahalo i ke Akua, a noi iā ia e hō`ike mai i ke ala pono. E holomua kākou a kū i ka pono o loku `ia a`ela nā waiwai o Hawai`i nei.

E mālama pono, e ku`u hoa.

Kā Lingle Ha`i `Ōlelo

na *Kāwika Allen*

Aloha nō kākou e nā hoa heluhelu o kēia `ao e ho`oulu ana i ka hoi. Ua ha`i `ōlelo ke kia`āina `o Lingle e pili ana i ke kūlana o ka Moku`āina nei. Ua ha`i `ōlelo `o ia i kāna ha`i `ōlelo i kapa `ia `o "The Future Begins Today" ma ka lā 22 o Ianuali i ka hale `aha`ōlelo. `O ia ka `elima o kā Lingle ha`i `ōlelo e hō`ike i ke kūlana o ka Moku`āina. Kapa `ia kāna

ha`i `ōlelo o kēia makahiki `o "The Future Begins Today," akā, no wai ia mana`o? Pehea e ho`okō ai `o Lingle i kēia mau pahuhopu? A eia ho`i, pehea e waiwai ai ka po`e Hawai`i i ka hana a Lingle?

Paukū `ia ka ha`i `ōlelo i `ehā māhele. A `o ua mau māhele nei nā mea nui e ho`okō `ia i mea e holomua ai ka Moku`āina. Ua wehewehe `o Lingle i ka hua`ōlelo `o "holomua," `o ia ho`i, "*producing a constantly rising standard of living for all Hawai`i's people while using fewer natural resources, including land*" a wehewehe `ia kekahi mau `ano o ka holomua `ana, penei.

- *Ho`omākaukau `ia ka po`e hana i mea e mākaukau ai i ka hana `ana i kēia mau lā.*

Makemake nui `o Lingle e ho`omākaukau i ka po`e hana i ka `ikena o nā hana like `ole, akā ho`oko`iko`i `ia nā hana pili i ke akeakamai. I kēia mau lā, he mea nui ke akeakamai, akā, no ia hana, pono nō ka puka `ana mai ke kula nui. Me ka ho`onui `ana i ka uku hele kula, `ano pauho kekahi mau haumāna, `a`ole e ho`onui ana i ka na`auao akeakamai. Pono nō `o Lingle e ho`oulu kālā i mea e kōkua ai i nā haumāna Hawai`i hoihoi i ke akeakamai.

- *Ho`okumu `ia he `ano o ka nohona i hiki ke ho`okō `ia, hānai `ia, a uku `ia nā mea e pono ai ka po`e o Hawai`i.*

Ho`opuni `ia ko kākou ho`okele waiwai i nā malihini. Pono ka po`e Hawai`i e ki`i e holomua i nā hana like `ole. `A`ole pono ka hilina`i `ana i nā malihini, akā pehea `o Lingle e hō`oia`i`o ai i ka holomua `ana? E loa`a mua nā hana pa`a no nā kānaka Hawai`i i hiki ai ke kāko`o i ko lākou `ohana.

- *E ho`okō `ia nā pono o nā kānaka, `o ia ho`i ka mālama olakino `ana a me ka noho hale `ana; a ho`omalua `ia a hō`oi `ia a`e nā `ike a me nā hana o nā kānaka o Hawai`i.*

Wahi a Lingle, e hana pū ana paha ka Moku`āina me ke kula `o Kamehameha no ke kūkulu `ana i hale no ka noi`i `ana i ka `ike o `Ākia a me ka Pākīpika. Aia ana paha ia kokoke i ke kula olakino ma Kaka`ako. Makemake `o Lingle e hō`oi i ka noi`i `ana i ke olakino o kānaka, a ho`ohana `ia ka `ike e loa`a ma kēia polokalamu. Hiki paha i kēia wahi noi`i ke ho`owaiwai i ka po`e Hawai`i me ka ho`okumu `ana i nā hana no nā kānaka Hawai`i hoihoi i ka noi`i `ana no ke olakino. Hiki ke loa`a ka waiwai o ia noi`i `ana i ka po`e Hawai`i kekahi. Nui nā kānaka Hawai`i i nele i ka `ole o ka uku olakino `o ia ho`i ka *health care*. He kōkua paha kēia i ka ho`ēmi `ana i ka uku mālama olakino no nā kānaka Hawai`i.

(ho`omau `ia i ka `ao`ao 7)

E Hahai a`e i ke Alahele o ko Kākou mau Kūpuna

na *Ilikea Afong*

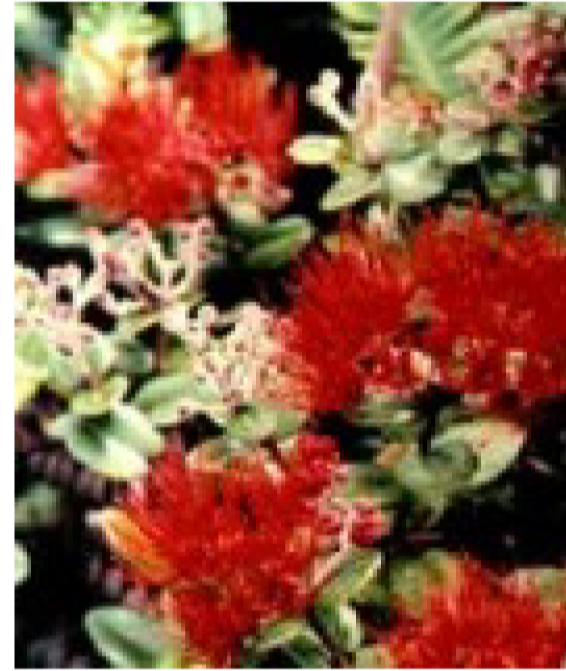
Welina aloha e nā pua o Hawai'i nei. I ka lā 22 a 23 i kēlā Ianuali aku nei, mālama 'ia ka 'aha kūkā. 'O *An International Symposium* ia ma ke kula nui o Hawai'i ma Mānoa. I ka lā mua, na Hosam Aboul-Ela, Yunte Huang, Kamaoli Kuwada, Noelani Losch, Puakea Nogelmeier, Susan Schultz, S. Shankar, Reina Whaitiri a me kekahi mau kānaka 'ē a'e i ha'i mai i kekahi mau mo'olelo a me nā mele i haku 'ia i ko lākou mau 'ano 'ōlelo 'ōiwi.

'Akahi nō au a lohe i kēlā me kēia kanaka e ho'opuka ana i kona 'ōlelo pono'i; i ko'u no'ono'o 'ana, he mea nani maoli nō ia. Ha'i 'ia he mo'olelo a he mele paha mai ko lākou mau lāhui pono'i a 'ike 'ia kēlā nani i loko o kā lākou 'ōlelo 'ana. 'O ka po'e 'ōlelo Hawai'i i ha'i 'ōlelo mai, na Kuwada, Losch, a me Nogelmeier i hō'ike mai he 'ekolu mau 'āpana o ka mo'olelo e pili ana iā Pele a me kona kaikaina 'o Hi'iaka. Na S. Shankar i heluhelu maila i kekahi mele i ka 'ōlelo Tamil e pili ana i ke aloha o loko o kekahi wahine no kāna ipo. A 'o ka po'e Maori i hele aku, 'o Whaitiri a me kona hoa, na lāua i hō'ike maila i ka palapala 'aelike o lākou me ka po'e Pelekane. 'Ike 'ia ka paio 'ana o ka po'e Maori a me ko lākou ha'eha'e e mālama aku ai i ko lākou nohona i laila. I ko'u lohe 'ana i kēia mau mo'olelo a me nā mele kekahi, hele au a hoihoi i kēia wahi mana'o. Ma lalo iho o ka nui o nā 'ano 'ōlelo, wili 'ia kākou a pau i ho'okahi lāhui kanaka, 'o ia ho'i, lilo nā pua like 'ole o ke kumulā'au 'ōhi'a i ho'okahi lei lua 'ole. 'O kēia wahi mana'o ka mea nani a'u i 'ike ai i ia lā kūkā.

'O ka lā 'elua o ka 'aha kūkā, 'o ia nō ka lā no ke kūkākūkā 'ana e pili ana i nā pilikia o ka unuhi 'ōlelo 'ana. 'O Noelani Arista, 'o Yunte Huang, a 'o John Zuern ka po'e i ha'i 'ōlelo mai. Ua kūkākūkā akula nō ho'i kekahi mau kānaka 'ē a'e. 'O ka mana'o nui o kēia 'āpana o ka 'aha kūkā, 'o ia ho'i ka nīnau: pehea e unuhi aku ai i ka 'ōlelo 'ōiwi me ka 'ole o nā kuhihewa i mea e ho'omaopopo aku ai i ka no'ono'o 'ana o ko kākou mau kūpuna.

I ku'u wahi mana'o, nui ka 'ike o nā kūpuna a hō'ike 'ia kēlā 'oiai'o ma nā nūpepa, ma nā mo'olelo, ma nā mele a ma nā oli kekahi. Pehea e mālama aku ai i kēlā nani o ka 'ōlelo? Inā unuhi 'ia kēlā me kēia hua 'ōlelo i kekahi 'ōlelo 'ē a'e, 'a'ole anei i nalowale

ka waiwai, ka mana'o makamae ho'i? A inā unuhi 'ia ka 'ōlelo Hawai'i, e maopopo iki wale ana nō ia i ka po'e ma'a 'ole i ia 'ōlelo 'ana. Iā lākou e ho'olohe ana i ke mele 'o "Kaulana nā pua," a lohe 'ia ka 'ōlelo no ka pua, 'ō'ili maila ke ki'i o kekahi pua kaulana, 'o

ka 'ōhi'a lehua paha. Akā na'e, 'o nā kānaka Hawai'i nā pua i ia mele, 'a'ole ia he pua maoli i 'ako 'ia mai ke kumulā'au. Pa'akikī nō ka unuhi 'ōlelo 'ana ma muli o ka nui o nā mana'o no ho'okahi wale nō hua'ōlelo. 'O ia paha ka 'i'ini o nā kūpuna, 'a'ole hiki ke maopopo iā 'oe inā 'a'ole nou ka mo'olelo.

Wahi a John Zuern, ua kūkulu wale 'ia kekahi mīkini no ka unuhi 'ōlelo 'ana. A penei ho'i ka'u nīnau iā 'oukou, na wai ke kuleana i ia hana o ka unuhi 'ōlelo 'ana? No nā makahiki e hiki mai ana, na ka mīkini ka hana, a i 'ole na nā kānaka ka hana? He pilikia nō ia. Inā, kauka'i kākou a pau i ka mīkini no ia hana, e nalowale ana nō ka waiwai o ko kākou mau kūpuna, 'a'ole e pa'a ana i ka na'au o kānaka, a laila i hea lā kākou? Mai hahaki 'oe i ka 'ōhelo o punia i ka ua noe. A 'a'ole kēia he pilikia no ka po'e Hawai'i wale nō, he pilikia nō ia no nā lāhui kānaka 'ē a'e kekahi. Pehea e ho'oponopono ai i ia pilihua?

I hele mai nei au i ke kula nui i mea e ho'omaopopo ai i kēia 'ōlelo hiwahiwa a ko kākou mau kūpuna. 'Oiai he mea hula au, nui ko'u 'i'ini e maopopo le'a ka mana'o o loko o nā mo'olelo, nā mele a me nā oli. Ke paipai aku nei au iā 'oukou e holomua i ka mea e hoihoi ai 'oe i ka 'ōlelo Hawai'i. Hiki iā kākou ke holomua pū i ke a'o 'ana mai. *Lawe i ka ma'alea a kū'ono'ono.*

**HUI
KAMA'ILIO**

**pō'aluā, 5-7
ahiahi
mānoa gardens**

**KĪPUKA
LEO**

**lāpule, 3-6
ahiahi
ktuh 90.3 fm**

Ka Makani Kōlea

na Ke'alohe Tyau

He aha la kēia makani pāhili? Ke hao nei kēia makani pāhili ma luna o ka 'āina a pau, a e waiho ana ka 'ole no ka po'e Hawai'i. 'O ua makani nei nā malihini mai 'Amelika mai. Ke 'ai ali'i nei ka 'oihana ho'okipa malihini ma luna o nā 'āina a me nā kanaka maoli a pau.

I kēia wā, pa'akikī ka noho 'ana o nā kānaka maoli ma Hawai'i nei ma muli o ka uku i loa'a iā lākou ma ko lākou mau hana. No Hawai'i a me 'Alaka, ki'eki'e loa nā kumu kū'ai. 'O i a'e ka nui o ke kālā i pono no ke ola 'ana ma mua o ka uku kū'ike ma'amau. No ka noho 'ana ma Hawai'i, uku 'ia he kanakolu pākēneka kālā ma luna o ko ke aupuni 'o 'Amelika a no kekahi 'ohana nui he kanaono pākēneka ma luna o ko 'Amelika.

'Ōlelo 'ia he kōkua paha ka 'oihana ho'okipa malihini, akā pilikia mau ka po'e o Hawai'i i ua 'oihana nei. Nui nā hana ma Hawai'i, no laila, hiki i ka po'e Hawai'i ke koho, akā, 'a'ole hiki iā lākou ke paepae i ko lākou noho 'olu'olu 'ana ma Hawai'i nei. Eia ke 'ano hana e koho ai: ke kuene ma nā hōkele, ka mea ho'okipa ma nā hale 'aina, a i 'ole ka mālama hale ma nā kula. Ma muli o ka 'u'uku loa o ke kālā i loa'a ma kēlā 'ano hana e ho'onui 'ia ana nā 'auhau. Hele mau nā kānaka maoli mai kekahi hana i kekahi hana. 'A'ole hiki iā lākou ke koho i ka hana a lākou e makemake ai. Loa'a wale nō nā hana uku emi ma nā hōkele a pēlā aku. 'A'ole lawa ke kālā e ola ai. Auē! Pilikia nō ke ola ma muli o ka 'u'uku loa o ke kālā.

'A'ole maopopo i nā malihini ko kākou 'ōlelo Hawai'i a me nā mea Hawai'i. Ua hilina'i hewa lākou i nā ki'i e 'ike ai lākou ma ke kīwī, ma nā puke, a pēlā aku. 'A'ole paha pono. 'Ino'ino ka 'oihana ho'okipa malihini ma Hawai'i, he mea ia e ho'opilikia ai i kona po'e a me kona mo'omeheu. Paipai akula ka 'oihana ho'okipa malihini i nā mana'o hewa e pili ana no ka po'e Hawai'i a me ka mo'omeheu. A laila, e ha'alele aku paha kākou i nā pono Hawai'i a kuapo aku i nā pono mai ka 'āina 'ē.

Pilikia nō ho'i ka 'āina o Hawai'i i ia 'oihana. I ka wā kahiko, 'o Waikīkī kahi i noho ai nā ali'i. I

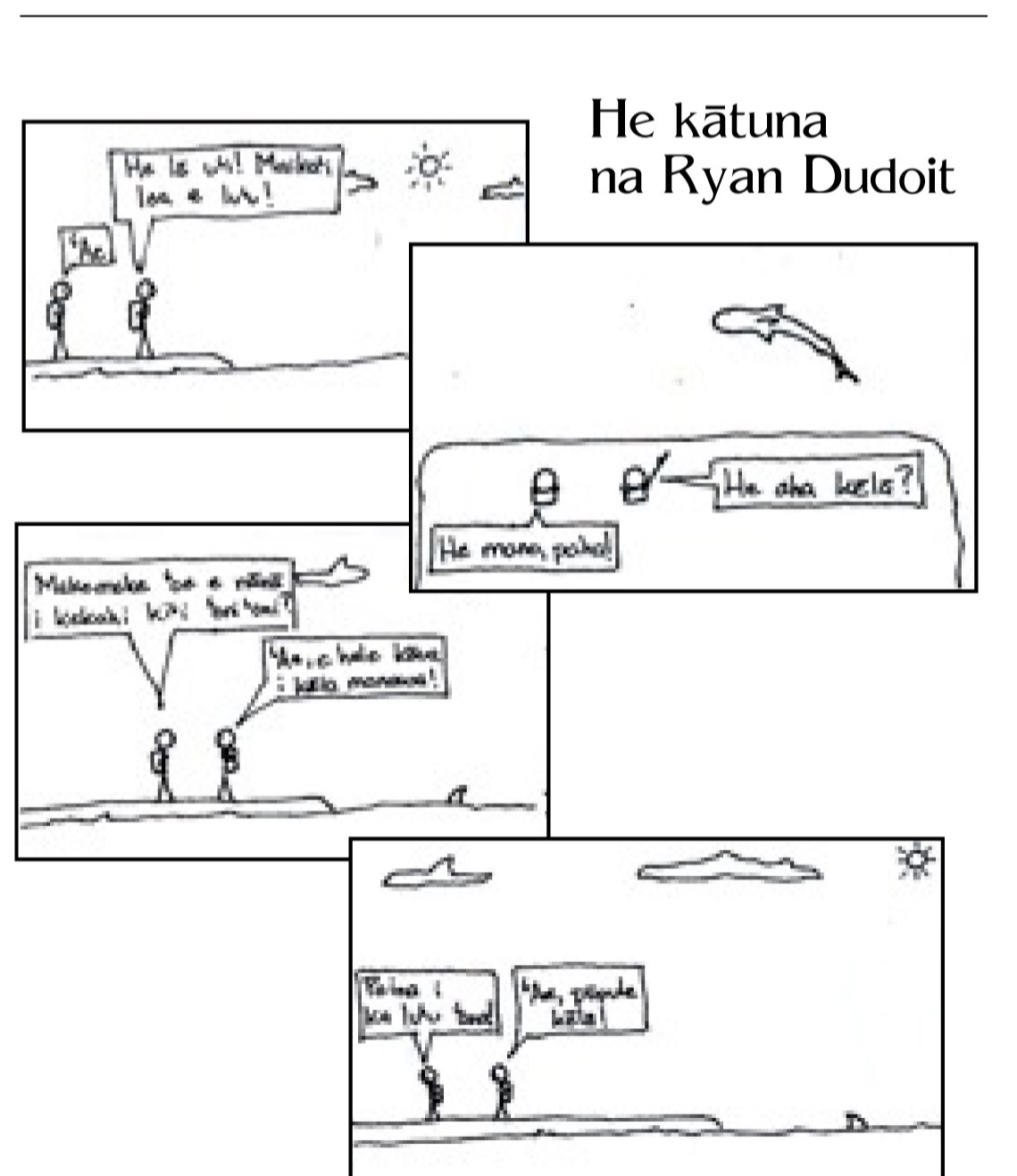
kēia manawa, he wahi ia no nā malihini a me ka lepo wale nō. Ma mua, ua piha nō kēia wahi i nā waiwai o nā ali'i. Ua kūkulu akula 'o Kamehameha i kekahi heiau ma Waikīkī a nui nā lo'i a me nā loko i'a i piha ai 'o laila. Akā i kēia au, ua kūkulu 'ia nā hōkele ma luna o nā wahi kapu. Ke kū nei ka hōkele 'o Seaside ma luna o ka 'āina kapu o Helumoa. Like pū me ka

He kōlea kau 'āhua, ka mea nāna e kiani mai a ho'i aku i ka makani hau anu o 'Amelika.

hōkele 'o Moana i kūkulu 'ia ma luna o Ulukou. Auē nō ho'i! Wahi a National Geographic, "Ua hāpala 'ia ka 'āina i ke kikowaena kū'ai pupuka, nā haleku'i, a me nā hale ho'okipa malihini." A he pololei nō! Nui ka 'ōpala a me ka ho'ohaumia 'ana ma Hawai'i nei. He mau kōlea kēia po'e, a ua lilo aku kā kākou kālā i nā kanaka mai ka 'āina 'ē. Lele mai lākou i Hawai'i nei, kūkulu i ko lākou pūnana ma loko o ka hale. 'Ai lākou i ka waiwai o kēia 'āina, a ho'i akula lākou i ka 'āina 'ē. Waiho 'ia nā manu 'ōiwi i lalo nei.

He aha lā? Ua loli ka 'āina ma muli o ka 'oihana ho'okipa malihini. He 'āina pohō i ka makani 'ē.

Ka ha'i 'ōlelo a ke Kia'āina (ho'omau 'ia mai ka 'ao'ao 4)

Piliwi anei au i kēia mau pahuhope a Lingle i ha'i mai ai i kāna 'ōlelo 'ana? 'A'ole au 'ike. He mea maika'i inā hiki ke ho'okō 'ia kēia mau mea a waiwai ka po'e Hawai'i kekahi. Akā, piliwi au i ka mea a ko'u maka e 'ike aku ai. 'A'ole hiki i ka Moku'āina ke holomua me ka maika'i inā 'a'ole i mālama 'ia ka po'e 'ōiwi o kēia 'āina nei.

Pehea Kou Olakino?

na Ka'aimalani Spencer

Aloha mai e nā pua o ka heluhelu 'ana mai i nei nūpepa 'ōlelo Hawai'i. Ua pā mai he au hou i luna o kākou. He au o ka lolouila, ke kelepona a me ka 'enehana. Pehea kou mana'o no ka loli 'ana o ke ola a kākou? He maika'i paha, 'a'ole paha. Ua emi ka hana ho'omā'opa'opa a kānaka, a hā'awi 'ia ia hana 'o'ole'a i nā mikini like 'ole. I kēia mau lā, hiki ke noho wale a kikokiko ma luna o kāu lolouila, a laila, lilo koke 'oe i 'ona miliona. Akā, pehea kou olakino?

No ke aha i ulu a'e ai ka heluna o ka po'e i hala i ka ma'i 'a'ai, koko pi'i, a na'okoko pi'i? Ua nui anei ka po'e i hala i kēia mau 'ano ma'i i ka wā iā Kalākaua mā, 'a'ole paha? No ke aha? He aha ka 'oko'a ma waena o ka wā kahiko a me kēia lā? Inā 'oe e nānā i ka loli nui o ke 'ano o ka noho 'ana ma waena o ka wā kahiko a me kēia lā, 'ike 'oe i ka 'oko'a loa o ka noho 'ana.

I ka wā kahiko, ua pono ka hō'oni'oni nui o ke kino i mea e pono ai ka noho 'ana. Hana 'ia kahi hana i mea e 'ai ai, a i mea e pakele ai i ka wā ua nui. Inā moloā ka po'e, 'īnea ka noho 'ana. No laila, ua ikaika ka po'e kahiko i ka hana nui a ua maika'i ko lākou olakino. I kēia lā, noho wale iho nō he hapa nui o kānaka. 'O ia nō kahi kumu no ka pi'i 'ana a'e o ke 'ano ma'i e like me ka ma'i 'a'ai, ke koko pi'i, a me ka na'okoko nui. 'A'ole kēia mau 'ano ma'i ke 'ano ma'i ma'amau i ka wā kahiko. I kā wā iā Kalākaua mā, ua loa'a lākou i ke 'ano ma'i i lawe 'ia mai mai ka Haole mai. 'Okō'a ia, 'a'ole ia ke 'ano ma'i i loa'a mai ai mai ka hana 'ole o ke kino.

'A'ole nō ho'i maika'i ke 'ano o ka mea'ai a kākou e 'ai mau ai. Wahi a nā ki'i'oni'oni 'o "Eating Plus, The Rave Diet" a 'o "Super Size Me," ua hilina'i ka hapa nui o kānaka i ka hale 'aina

'āwīwī. E nānā 'oe i kekahi ki'i o nā maka'āinana o ka wā kahiko, momona anei lākou? 'A'ole, no ka mea, 'o ka po'e waiwai wale nō ka po'e momona. Ua kauoha wale aku ia po'e waiwai i kā lākou makemake. Pono kākou e 'ai i ka mea 'ai i kanu 'ia a me nā hua 'ai. Mai

Aia nō ke ola i ka hana. Mālama 'ia 'o Hāloa, mālama pū 'ia kānaka.

'ai i ka 'i'o me ka laiki wale nō o hele a pa'a ka na'au, he pilikia nō.

Wahi a D. Silverthorn i ka puke a'o 'o *Human Physiology*, i ka makahiki 2006, ma kahi o 1.4 miliona po'e i hala i ka ma'i 'a'ai pu'uwai. He heluna ia no 'Amelika, i 'ike 'oukou i ka nui o ka po'e i hala i ka ma'i 'a'ai pu'uwai. I kēia manawa, emi ka uku no ka mea'ai kūpono 'ole, a 'o ia ke kumu o ka momona o ka po'e waiwai 'ole. I ka wā kahiko, inā 'a'ole 'oe mahi i ka lo'i a i 'ole ka māla 'ai, 'a'ohe 'ai nāu. I kēia lā, no ka nele o ka manawa e ho'omākaukau ai i ka mea'ai, hele mau kākou i ka hale 'aina 'āwīwī e kū'ai ai i kekahi mea'ai ma'alahi o ka loa'a. Pono kākou e maka'ala i ka mea'ai a kākou a e 'ai i ka mea kūpono.

Eia Keoki, he koho nō kā kākou. Hiki ke ho'ololi i ke 'ano o ka noho moloā 'ana a me ka 'ai pono 'ole 'ana. E 'olu'olu, e koho i ke ala pono no kou ola. Ho'okahi wale nō o kākou kino. Mai hana 'ino iā 'oe iho me ka hana ho'oikaika 'ole 'ana. Nui nā hana ho'oikaika kino hoihoi, e la'a ka hoe wa'a, hulahula, he'e nalu, hāpai hao, a me ia hana ho'oikaika aku ia hana ho'oikaika aku. E mahalo ana kou kino iā 'oe ke hana pono 'oe. He au hou nō kēia, akā na'e, hiki ke pale aku i nā mea 'ino i ko kākou ola. E ola pono kākou me ka ha'aheo. Ho'ā'o kākou e ho'omau i ka hana no'eau a ko kākou po'e kūpuna. E nā pua o Hawai'i nei, mai poina, ma ka hana ka 'ike, 'a'ohe 'ike ma ka noho wale.

Ku'i ka Lono!! Haiamū ka pua i nā manu - e nanea like kākou i nā hana le'a o kānaka!
(Ho'olaha 'ia nā 'aha mele, nā hana ho'oulu kālā, a pēlā aku ma 'ane'i.)

E paipai aku kākou i ka Pā Hula o Ka Lei Lehua a me kona huaka'i 'ana i ka 'āina o ka ua Kanilehua i kēia 'Apelila. Aia ka 'aha mele ho'oulu kālā i ka 17 o Pepeluali. E

'imi paha i kekahi lālā o ia hālau i kū'ai i likiki, a i 'ole e kelepona aku i ka Hawaiian Waters Adventure Park.

Na nā kāne o Holunape e hō'olu i ka lehulehu, e hō'oni i ka lau o ka niu, a e ho'opā ho'i i ka na'au o kānaka. Mai hele 'ole aku!! He manuahi nō ka naue 'ana i laila!

Ho'okani
Mānoa!!
1 6
Pepeluali
2 0 0 7
M ā n o a
Gardens
7 - 9 : 3 0
a h i a h i .

Aia nō ka 'aha mele kūmau 'o Ho'omau i kēia hopena pule a'e - 'o ia nō ka 18 o Pepeluali, ma ka Pūpū o Waikīkī, ma ka hola 3 a i ka 10. Na Holunape, Nā Hoa, Hōkū Zuttermeister, Ken Makuakāne, a me Imua e ho'okani. E 'ike pū 'ia nō nā maka o nā 'ōpio 'ōlelo Hawai'i o O'ahu nei. E ola mau ka 'ōlelo Hawai'i!!

Ka Ulu Hoi

Puke 7 . Helu 2

13 Pepeluali 2007

MĀNOA, KONA,
O'AHU A LUA

PAPA
MO'OLELO

'Ilikea Afong
Kāwika Allen
Kaua Carvalho
Leilani Digmon
Kekoa Haleamau-Martin
Lillie Makaila
Kaina Makua
Kaleonahenahe Nacapoy
Kenji Rasmussen
Ka'aimalani Spencer
Lākea Trask-Batti
Ke'alohe Tyau
Kaleomanu'iwa Wong

- 1 Na Wai ka Ho'oka'ina?
- 2 'Enemi o ka 'Āina
- 3 E kau ke ka'a i ka lewa?
Aia i ka Makani
- 4 Kā Lingle Ha'i 'Ōlelo
- 5 E hahai a'e i ke alahale o ko kākou
mau kūpuna
- 6 Ka Makani Kōlea
- 7 Pehea kou Olakino?

luna@kauluhoi.org / mooolelo@kauluhoi.org

www.kauluhoi.org

Kahikina de Silva, Luna Ho'oponopono

